

MOŽNOSTI A PROBLÉMY UPLATNENIA NORMY STN ISO 690: 2012 PRI CITOVANÍ DOKUMENTOV V SÚČASNEJ SLOVENSKEJ KNIHOVNÍCKEJ PRAXI

Anna Kucianová

Slovenská národná knižnica

Abstrakt

V príspevku sú uvedené informácie o obsahu 3. vydania normy STN ISO 690: 2012, ktorá sa zaoberá návodom na tvorbu bibliografických odkazov pre rôzne typy informačných prameňov a ich citovanie. V texte je porovnané nové 3. vydanie normy s predošlými vydaniami normy STN ISO 690, sú uvedené možnosti uplatnenia normy a vyskytujúce sa problémy v norme a pri uplatnení normy v súčasnej slovenskej knižničkej praxi.

Abstract

The article provides information on the content of the third edition of STN ISO 690: 2012 standard dealing with instructions on how to create the bibliographic references for different types of information sources and their quotations. The text also compares the new third edition of the standard with previous versions of STN ISO 690 standard and lists the possibilities of the standard application and problems occurring within the standard and in its application in current Slovak library practise.

Abstrait

L'article fournit des informations sur le contenu de la troisième édition de norme STN ISO 690: 2012 qui traite des instructions sur la façon de créer des références bibliographiques pour les différents types de sources d'information et leurs citations. Le texte compare également la nouvelle troisième édition de la norme avec les versions précédentes de norme STN ISO 690 et indique les possibilités de l'application de standard et les problèmes qui se produisent dans la norme et son application dans la pratique actuelle bibliothèque slovaque.

Kľúčové slová

Dokumenty. Citovanie dokumentov. Bibliografické odkazy. STN ISO 690: 2012. Slovensko.

Key words

Documents. Citing of documents. Bibliographical references. STN ISO 690: 2012. Slovakia.

Mots clés

Documents. Citer des documents. Références bibliographiques. STN ISO 690: 2012. Slovaquie.

V súčasnosti často preferovanou témou je etika písania vedeckých, odborných a kvalifikačných prác. Je potrebné, aby autori všetkých typov prác, či už ide o odborných, vedeckých pracovníkov alebo študentov, využívali príslušné existujúce normy týkajúce sa problematiky citovania a tvorby bibliografických odkazov. Ich cieľom je predovšetkým presná identifikácia zdroja, aby boli uvedené všetky dôležité údaje, ktoré sú povinné pri tvorbe bibliografického odkazu. Dôležité je aj poradie jednotlivých údajov, ktoré umožňujú identifikovať príslušný zdroj a **najvýznamnejšou zásadou je použitie jedinej metódy citovania v celom texte dokumentu.**

Jednotlivé metódy citovania využívajú predovšetkým (popri vedeckých a odborných pracovníkoch, ktorí môžu tvoriť rôzne typy monografických prác, ale aj príspevky do periodík a zborníkov a ďalšie typy materiálov) študenti pri písaní všetkých typov seminárnych, ročníkových, ale hlavne bakalárskych, diplomových, rigorózných a dizertačných prác, ktorí musia dôsledne a presne citovať, aby bolo možné ich tvrdenia overiť. Hoci existujú príslušné medzinárodné a národné normy k problematike metód citovania a tvorby bibliografických odkazov, veľmi často sa možno stretnúť s rôznou a niekedy veľmi rozdielnou interpretáciou týchto noriem na jednotlivých vysokých školách a univerzitách, dokonca sa tieto úpravy často líšia aj na jednotlivých katedrách príp. u jednotlivých vyučujúcich. Takýto prístup však spôsobuje problémy a ide proti pravidlám používania medzinárodných ISO noriem. Rovnako by však problematiku citovania a tvorby bibliografických odkazov mali dôsledne ovládať vydavatelia publikácií monografického a seriálového typu, či už v klasickej tlačenej alebo elektronickej forme, aby poskytli svojim používateľom obsahovo a formálne správne údaje.

Hlavným garantom spracovávania noriem všetkých vedných odborov je medzinárodná organizácia ISO = International Standard Organization – Medzinárodná organizácia pre normalizáciu, ktorá je celosvetovou federáciou národných normalizačných organizácií a garantom vydávania medzinárodných noriem. Jednotlivé krajiny sa podieľajú na činnosti tejto organizácie podľa svojich záujmov. Slovenská republika je členom ISO a z toho vyplýva aj povinnosť dodržiavať normy, na tvorbe ktorých sa podieľala a podpísala ich.

V oblasti metód citovania sa využívala medzinárodná norma ISO 690: 1987, ktorá bola zameraná na citovanie a tvorbu bibliografických odkazov klasických zdrojov a norma ISO 690-2: 1997, ktorá sa zaoberala citovaním a tvorbou bibliografických odkazov elektronických zdrojov. V Slovenskej republike sa využívali normy STN ISO 690: 1998 pre klasické zdroje a STN ISO 690-2: 2001 pre elektronické zdroje. V uvedených normách sa však vyskytovali niektoré problémy a nejednotnosti,

a preto sa touto normou zaoberali viacerí autori v rámci ISO. Po viacerých rokoch diskusií a úprav vznikla a bola oficiálne publikovaná norma ISO 690: 2010, čo je už jej tretie, podstatne zrevidované vydanie. Toto nové vydanie zároveň ruší vyššie uvedené medzinárodné normy týkajúce sa tejto problematiky. Odborníci z Technickej komisie ISO/TC 46 t.j. spracovatelia textu sa rozhodli zlúčiť obe pôvodné normy do jedného spoločného textu, ktorý obsahuje nielen popis citovania a tvorby bibliografických odkazov tradičných klasických zdrojov, ale aj rôznych typov elektronických publikácií a ich častí, ako aj rôznych špecializovaných druhov informačných zdrojov. V Slovenskej republike sa pracovalo na preklade uvedenej normy a v máji 2012 vydal Slovenský ústav technickej normalizácie v Bratislave slovenskú verziu normy pod názvom STN ISO 690: 2012, Informácie a dokumentácia. Návod na tvorbu bibliografických odkazov na informačné pramene a ich citovanie (STN 01 0197). Norma poskytuje návod na tvorbu citácií a bibliografických odkazov pre diela, ktoré nie sú primárne bibliografické. Je možné ju použiť na tvorbu bibliografických odkazov a citácií všetkých druhov informačných prameňov, či už ide o monografie, seriály, príspevky, patenty, kartografické materiály, elektronické informačné pramene vrátane počítačového softvéru a databáz, hudby, zvukových záznamov, tlačí, fotografií, grafických a audiovizuálnych diel a pohyblivých obrázkov. Norma sa nevyužíva pre citácie určené na strojovú analýzu a právne citácie, ktoré majú vlastné normy. Zarážajúce je, že norma uvádza, že nepredpisuje štýl a interpunkciu, ale príklady v nej sú uvedené zásadne v takej podobe. Žiaľ treba poznamenať, že sa v norme vyskytuje množstvo chýb a nepresností, ktoré záverečná redakcia vydavateľa neustriebla, predovšetkým ide o chyby už v anglickej verzii, ktoré ostali neopravené a príklady vlastne odporujú metodickým pokynom, ktoré sú uvedené alebo sa vyskytujú rozdiely v príkladoch uvedených v základných častiach normy oproti príkladom uvedeným v prílohe.

Celková štruktúra normy je v porovnaní s predošlými normami úplne inak usporiadaná a prepracovaná. Obsahuje 15 základných kapitol (s. 6-31), 3 informatívne prílohy A, B, C (s. 32-48) a na záver bibliografiu diel (s. 49), ktoré boli použité pri tvorbe uvedenej normy. Usporiadanie základnej časti normy má výrazne pragmatický zámer. Obsahuje kapitoly Predmet normy, Termíny a definície, Základné zásady pri tvorbe odkazov, Prvky odkazu, ďalej sú to od kapitoly 5 už jednotlivé prvky – Tvorca, Názov, Označenie média, Vydanie, Výroba, Číslovanie a stránkovanie, Názov a číslo edície, Identifikátory, Umiestnenie, Doplnujúce všeobecné informácie a Špecifické kategórie informačných prameňov. V Prílohe A sú uvedené jednotlivé metódy citovania, v Prílohe B je to prezentácia odkazov a v Prílohe C Príklady bibliografických odkazov. Je však zarážajúce, prečo autori

odtrhli modely a príklady od základného metodického textu, pretože to bude spôsobovať používateľom dosť veľké problémy pri ich prepájaní a vyhľadávaní navzájom. To možno aj spôsobilo viaceré chyby a odlišnosti, ktoré sa vyskytli v príkladoch v texte a v prílohách.

Prvá časť je venovaná definovaniu predmetu normy. Sú v nej uvedené jednotlivé druhy informačných zdrojov, ktorými sa uvedená norma zaoberá. Podstatne sa rozšírili jednotlivé druhy elektronických zdrojov, ale pribudla aj tvorba bibliografických odkazov viacerých špeciálnych druhov dokumentov – kartografických materiálov, hudobnín, zvukových dokumentov, fotografií, grafických a audiovizuálnych dokumentov a ďalších informačných zdrojov. V norme je uvedené, že sa netýka legislatívnych materiálov a sivej literatúry, ale viaceré príklady sú v norme uvedené a sú aj v zozname bibliografických odkazov. V norme chýba odkaz na normy, podľa ktorých by mali byť citované tieto materiály, čo veľmi chýba, pretože sa cituje aj množstvo normatívnych materiálov a musia sa potom vymýšľať náhradné riešenia a tvoriť ďalšie metodické materiály. Ďalším problémom je aj to, že norma nepredpisuje konkrétny štýl odkazu alebo citácie, príklady použité v norme nenariaďujú štýl a interpunkciu. Vyzerá to tak, že spracovatelia nechceli používateľom spôsobiť problémy a zväzovať im ruky, ale výsledok je taký, že práve táto voľnosť spôsobuje obrovské množstvo problémov. Každý používateľ pôjde podľa použitých príkladov a je tu možnosť širokého spektra použitej interpunkcie, čo spôsobí len ďalšie problémy a otázky. Norma síce deklaruje jednotnosť interpunkcie v príkladoch, ale práve táto jednotnosť nie je v norme dodržaná a v množstve príkladov sa vyskytli chyby, nejednotnosť a rozdiely v základnej textovej časti a v príkladoch.

Druhá časť normy obsahuje zoznam termínov a definícií, ktoré sa vyskytujú v norme. Je uvedených 17 definícií, ktoré prezentujú rôzne termíny – napr. niektoré typy informačných zdrojov, vybrané bibliografické údaje, ale množstvo dôležitých údajov, ktoré by používateľ očakával a potreboval, lebo sa vyskytujú v norme, tu chýba, čo je na škodu veci a je problémom pochopiť, na základe čoho bolo vybratých len 17 uvedených definícií.

Tretia časť je venovaná piatim základným zásadám pri tvorbe bibliografických odkazov. Informácie uvedené v odkaze musia jednoznačne identifikovať dokument. Tvorca odkazu určuje úroveň špecifickosti odkazu podľa toho, na čo a akým spôsobom sa použije. Použité údaje by mali byť podľa možnosti prevzaté z citovaného informačného zdroja. Údaje v odkaze by mali obsahovať označenie kópie či verzie, čo je dôležité predovšetkým pri meniacich sa online dokumentoch. Vo všetkých odkazoch v dokumente by sa mala použiť jednotná schéma štýlu, formátu a interpunkcie, bez ohľadu na to, aké sú použité v jednotlivých preberaných informačných zdrojoch.

Štvrtá časť je vlastne úvodom k častiam 5 – 15. Obsahuje pokyny a informácie o prameňoch získavania údajov, o transliterácii, o používaní skratiek, o interpunkcii a typografii a o poradí prvkov. Základnými zdrojmi pre získavanie údajov sú predovšetkým pramene vyskytujúce sa na dokumente, t.j. titulná strana alebo jej ekvivalent, rub titulnej strany, obálka alebo etiketa, obal a sprievodná dokumentácia. Údaje, ktoré sa nevyskytujú v informačnom zdroji, by mali byť uvedené v hranatých zátvorkách. Údaje uvedené v inom písme možno transliterovať v súlade s príslušnou medzinárodnou normou. Akceptované bibliografické termíny možno uvádzať skratkami v súlade s pravidlami uvedenými v norme ISO 832. Tak, ako v predošlej kapitole, aj tu je uvedené, že by sa mal použiť jednotný systém interpunkcie a typografie, t.j. každý prvok odkazu by mal byť od nasledujúcich prvkov zreteľne oddelený interpunkciou. V rámci tejto kapitoly je uvedené poradie prvkov, v akom by mali nasledovať za sebou v zázname: meno tvorca (tvorcov), názov, označenie média, poradie vydania, miesto a vydavateľ, dátum, názov edície, číslovanie v rámci položky, štandardné identifikátory, informácie o dostupnosti, doplňujúce všeobecné informácie. Drobná zmena sa vyskytuje v poradí štandardných identifikátorov, ak sa vyskytujú, sú uvedené pred informáciami o dostupnosti.

V častiach 5-14 sú uvedené pravidlá tvorby jednotlivých údajov na všeobecnej úrovni, platia pre všetky typy informačných zdrojov, časť 15 je venovaná špecializovaným informačným zdrojom, predovšetkým elektronickým zdrojom. Uvedené ďalšie časti sú venované pravidlám tvorby jednotlivých údajov, spolu s uvedením aj množstva príkladov. Mnohé pravidlá ostali rovnaké, ale mnoho ich je aj zmenených a to aj dosť zásadne.

Piata časť sa zaoberá pravidlami tvorby údajov o tvorcoch informačných zdrojov. Ako tvorcovia môžu byť uvedené osoby alebo organizácie zodpovedné za obsah citovaného dokumentu. Sú uvedené viaceré roly v stanovenom poradí. Žiaľ, v žiadnom bode nie je jednoznačne uvedený spôsob zápisu jednotlivých rol autorov, iba v príkladoch je uvedená skratka roly editor, ale tiež v rôznych podobách, preto je potrebné túto podobu zjednotiť, odporúča sa skratka s malým písmenom, uvedená za čiarkou. Pri uvedení osobných mien, v prípade potreby, môžu byť uvedené aj doplňujúce údaje na rozlíšenie rovnakých mien. Je možné uviesť aj korporatívnych autorov do autorských údajov, ale je dôležité, aby to bolo v autoritatívnej podobe podľa národného súboru korporatívnych autorít. Pri rovnakých údajoch je možné doplniť údaje napr. o sídle do hranatých zátvoriek, aby bolo možné rovnaké údaje rozlíšiť. Pri korporáciách je dôležité aj uvádzanie nadriadenej a podriadenej inštitúcie. Množstvo autorov nie je obmedzené, môžu byť uvedení aj viacerí. Pri encyklopédiách nebudú uvádzaní autori, ale názov. Rovnako pri zborníkoch z konferencií môže byť uvedený ako prvý prvok názov konferencie. Môžu

byť uvádzaní aj podružní tvorcovia a pôvodcovia viacerých vydání. Dôležité je aj uvádzanie pseudonymov, ak je známy, tak ho možno uviesť, ak pseudonym nie je oficiálne známy a nie je dovolené ho odkryť, tak tento údaj nie je možné uviesť. V prípade anonymných diel citovaných prostredníctvom metódy systému meno a dátum (harvardský systém) sa môže miesto mena tvorcu uviesť pojem „Anonym“. Prvý autor sa uvádza tak, ako v predošlej norme, v inverzii, lebo je základným radiacim prvkom. Priezvisko autora je uvedené vždy verzálami, za ním je čiarka a krstné meno alebo jeho skratka. Jednotliví autori sú navzájom oddelení čiarkou, už sa nevyskytujú dva oddeľovače, pomlčka bola zrušená. Rozdiel je však v tom, že druhý a každý ďalší autor je v prirodzenom slovoslede a nie v inverzii. Rozdiel je aj v počte uvedených autorov, je možné uviesť aj desať autorov, ale ak sa uvádzajú viacerí autori, tak musia byť uvedení všetci alebo iba prvý autor a skratka et al. Novinkou je pri viacerých autoroch uvedenie spojky „a“ pred posledným autorom (v angličtine je to spojka and, pred ktorou je čiarka, ale v slovenčine sa spojka „a“ uvádza bez čiarky podľa gramatických pravidiel slovenčiny). V norme sa žiaľ slovenský príklad s viacerými autormi a spojkou „a“ neuvádza, sú tam len anglické príklady. Je dôležité, že v textoch sú uvedené pravidlá o použití národných zvyklostí pri zapisovaní krstných mien a príp. mien ďalších. Žiaľ, v textoch nie je uvedená možnosť doplnku za meno autora v tvare dátum narodenia a úmrtia, hoci v niektorých príkladoch tento údaj je uvedený. Čo sa týka uvádzania organizácií a skupín, uvádza sa autoritatívny názov a uvádza sa verzálami. V prípade uvedenia doplnku je tiež rôzne uvádzaný, buď v hranatých zátvorkách alebo okrúhlych zátvorkách, správne sú okrúhle zátvorky. Chybne sú uvádzané aj údaje pri organizáciách typu ministerstiev a organizácií typu štátnej správy bez úvodného geografického vstupného prvku. Tieto údaje by mali byť uvedené v jazyku normy t.j. v slovenčine. K doplnkom patrí aj uvádzanie odkazov pod hlavným názvom a dokonca aj pod názvom konferencie, hoci možnosť uvedenia tohto údaju je tiež popísaná na dvoch miestach a zase rôznym spôsobom. Žiaľ, práve v autorských údajoch sa vyskytuje veľké množstvo chýb v norme, pretože priezviská autorov vo veľa prípadoch nie sú uvedené verzálami.

Šiesta časť je venovaná pravidlám o zápise názvových údajov v odkazoch. Sú uvedené mnohé pravidlá zápisu jednotlivých typov názvových údajov, ktoré však boli uvedené aj v predošlej norme. Základným názvom je ten, ktorý je uvedený v predpísanom zdroji popisu. Ďalej sa uvádzajú pravidlá pre uvedenie alternatívnych názvov, ďalších názvov a podnázvov, dlhých názvov, nejednoznačných alebo nesprávnych názvov, prípady žiadnych názvov, t.j. doplnenie názvu v hranatých zátvorkách, pravidlá pre preklady názvov, pravidlá pre názvy seriálových publikácií, kľúčových názvov,

predchádzajúcich alebo nasledujúcich názvov, pravidiel pre skracovanie názvov periodík v súlade s normou ISO 4. Dôležité sú pravidlá pre rozlišovanie názvov príspevkov a názvov zdrojových dokumentov, pretože kurzívou sa vždy uvádza názov zdrojového dokumentu. Práve pri uvádzaní týchto údajov sa vyskytuje množstvo chýb. Žiaľ, aj v tejto norme je množstvo chýb práve v týchto údajoch, keď chýba kurzíva a viaceré chyby v tomto prípade idú aj na vrub slovenského vydania, lebo sa neustriehli v redakcii. Zmena je aj pri uvádzaní slova In:, ktoré sa uvádza s dvojbodkou. Slovo In: sa uvádza pri citovaní článkov alebo kapitol z monografií, ale pri citovaní z periodík nie je povinné. Spracovateľ si môže vybrať dve formy, kompletnú alebo skrátenú formu, citovania z periodík. Rovnako je to aj pri zborníkoch, kde sa však navrhuje uvádzanie In: na odlíšenie od periodík. Spracovateľ sa však môže rozhodnúť aj pre jednotnú formu uvádzania a všetky príspevky z periodík, zborníkov a ostatných informačných zdrojov uvádzať s In:, ale v celom súbore to musí byť jednotné. Zmena a zjednotenie je aj v uvádzaní názvu zdrojového periodika, za ktorým jednoznačne nasleduje bodka a medzera, nemení sa v závislosti od toho, aký údaj nasleduje za ním, ako to bolo v predošlej norme. Zmena je aj v uvádzaní názvu a podnázvu, medzi týmito dvomi údajmi je dvojbodka, ale má medzeru iba za sebou, nie aj pred sebou, ako to bolo predtým a ako je to v bibliografickom zázname, čo sa javí ako nelogické, pretože interpunkcia vždy vychádzala z odporúčaní ISBD. Súčasťou názvových údajov je aj uvedenie údajov o názve konferencie a informačný zdroj bude uvedený pod týmto údajom a v prípade, ak sa popisuje rovnaká konferencia, možno doplniť dátum a miesto konania konferencie, v tomto prípade je uvedené správne poradie, na rozdiel od uvedenia v príklade v predošlej časti.

Siedma časť obsahuje inštrukcie o označení média, pre uvedenie informácií o druhu informačného prameňa alebo o forme, v ktorej je prístupný. Údaj sa vkladá do záznamov za názov informačného zdroja do hranatých zátvoriek a uvádza sa v jazyku spracovateľa.

Osma časť obsahuje pravidlá pre uvádzanie údajov o vydaní a aktualizovaných verziách. Údaje o vydaní sa nemenia oproti predošlej norme. Doplnkom sú údaje o aktualizovaných verziách, ktoré je potrebné uviesť, aby bolo jasné, ktorá verzia sa cituje, o ktorú aktualizáciu ide, príp. dátum alebo rok. V uvedených príkladoch sú však viaceré nejednotnosti a chyby. V názvoch chýba kurzíva, autorská organizácia nie je verzálami, niektoré príklady sú v prílohách uvedené odlišným spôsobom a zdá sa, že v jednom príklade chýba interpunkcia za názvom, ale potom by malo byť uvedené iné poradie údajov príp. aj označenie verzie. Nejasná je aj interpunkcia pri uvádzaní viacnásobných údajov.

Deviata časť obsahuje pravidlá pre uvádzanie údajov o výrobe t.j. vydavateľských údajov - miesto vydania, vydavateľstvo a rok vydania. Väčšina údajov sa uvádza rovnako, ako v predošlej norme. Miesto vydania či výroby môže byť s doplnkom, ak je to potrebné. V prípade viacerých vydavateľov sa uvádza prvý z nich. Rok vydania sa uvádza tak, ako je uvedený v primárnom zdroji. Pri elektronických zdrojoch sa môže uviesť aj presnejší dátum podľa normy ISO 8601. V prípade, že nie je uvedený, treba doplniť aspoň približný dátum. Vyskytuje sa aj viac dátumov príp. rozpätie dátumov pri seriálových vydaniach. Zvláštnosťou tejto normy je, že údaje o mieste vydania a vydavateľstve sú povinné pre všetky druhy informačných zdrojov, čo bude spôsobovať veľké problémy predovšetkým pri elektronických dokumentoch, kde sa tieto údaje vo veľa prípadoch nevyskytujú, ale aj pri rozpise periodík, kde sa tento údaj doteraz vôbec neuvádzal a považujeme ho v mnohých prípadoch za úplne zbytočný. Zmena je aj v prípade interpunkcie medzi miestom vydania a vydavateľstvom, dvojbodka nasleduje tesne za miestom vydania a medzera je len za dvojbodkou pred vydavateľstvom. Veľký problém spôsobuje nejednotné uvádzanie kvalifikátorov, v jednom prípade sú guľaté zátvorky, ako bolo v predošlej norme, v ďalšom príklade sú hranaté zátvorky a dokonca v jednom prípade je kvalifikátor uvedený len cez čiarku, bez zátvoriek. Dokonca v jednom prípade je v príkladoch uvedený len štát a nie miesto vydania. Vysvetlenia a pravidlá však k týmto údajom chýbajú. Chýbajú aj pravidlá o používaní skratiek s.l., s.n. , v norme sa vyskytol jediný príklad s touto skratkou, ale pravidlá o uvádzaní neboli nikde uvedené. Nejasné je aj uvádzanie copyrightu, lebo sa vyskytujú rôzne formy uvedenia, s medzerou alebo natesno, čo by malo byť správne. Nejasné je aj uvádzanie interpunkcie pri údají o čase, ktorý môže dopĺňať dátum, v príkladoch možno nájsť pomlčku alebo čiarku, čo by malo byť správne, ale vysvetlenia nie sú nikde uvedené.

Desiata časť je venovaná číslovaniu a stránkovaniu. Prekvapujúcou zmenou je, že sa vôbec neuvádza rozsah, t.j. počet strán pri dokumentoch monografického typu. Príklad uvedený v prvom odseku obsahuje viaceré chyby, predovšetkým chýba hlavný názov kurzívou. V ďalších odsekoch sú pravidlá o zápise lokalizácie príspevku v periodiku so skratkami o ročníku, číslach a stranách, na ktorých je rozpisovaný príspevok. Novinkou je doplnok podľa amerických citačných štýlov, kde je jednoduchý model zápisu týchto údajov bez akýchkoľvek skratiek. (Např. *Knižnica*. 2001, 2(11-12), 662.)

Jedenásta časť obsahuje pravidlo o uvedení názvu a číslovania edície. Údaje by sa mali uviesť tak, ako sú uvedené na informačnom zdroji. Táto časť neobsahuje zmeny.

Dvanásta časť je venovaná identifikátorom. Uvádzajú sa všetky identifikátory, ktoré sa vyskytujú, ich uvedenie je povinné, čo je zmenou oproti predošlej norme. V príkladoch sa vyskytli

chyby, v číslach ISSN sú uvedené pomlčky za identifikátorom a v druhom príklade nie je priezvisko autora uvedené verzálami.

Trinásta časť obsahuje údaje o umiestnení určitého exemplára dokumentu. Tento údaj sa môže vyskytovať pri rukopisných alebo iných typoch dokumentov. V prípade potreby sa uvedie údaj Umiestnenie: a doplní sa spresňujúci údaj o mieste a názve depozitára, kde je citovaný dokument uložený a uvedie sa aj jeho signatúra príp. iný lokalizačný údaj. Zaujímavosťou je, že v použitom príklade je uvedená autorka dokumentu s rokom narodenia a úmrtia v zátvorke, ale vysvetlenia k tomuto údaju nie sú uvedené.

Štrnásť časť poskytuje stručné pravidlá o doplnkových informáciách poznámkového charakteru, ktoré môžu byť súčasťou niektorých odkazov. Môžu to byť údaje o klasifikáciách, o veľkosti, o cene a dostupnosti, údaje o pôvodných jazykoch alebo prekladoch použitých v texte, o registrovaných obchodných známkach príp. ďalšie informácie relevantné vzhľadom na odkaz.

Pätnásť časť je venovaná špecifickým kategóriám informačných prameňov – elektronickým informačným prameňom, audiovizuálnym materiálom, kartografickým materiálom, filmom, videám, vysielaniam, grafickým dielam, hudbe, patentom, edíciám správ, normám a podobným publikáciami. Údaje pre elektronické zdroje sú vo väčšine prípadov prevzaté z predošlého vydania normy ISO 690-2. Sú to údaje pre elektronické monografie, databázy, počítačové programy, elektronické seriálové publikácie, elektronické konferencie, blogy a elektronické správy. Sú to rôzne typy údajov o type média, o požiadavkách na systém, o vydaní, o dátume citovania, o dostupnosti a prístupe, o údajoch pre počítačový softvér. V norme je uvedený nový pojem miesto pojmu citovaný je použitý pojem viewed, čo je prekladané ako zobrazený. Prikláňame sa naďalej k používaniu pojmu citovaný so skratkou cit. Zmena je aj v uvádzaní dostupnosti. Uvádza sa skrátený pojem Dostupné z:. Už nie je potrebné uvádzať adresu v hranatých zátvorkách, aby bol údaj priamo prístupný. Novinkou je aj uvádzanie identifikátora „doi“. Iné identifikátory však uvádzané nie sú. V rámci tejto časti sú uvedené niektoré špecifické dodatky pre audiovizuálne materiály, kartografické materiály, filmy, videá, vysielania, grafické diela, hudbu. Sporné sú posledné dva typy údajov, predovšetkým patentové dokumenty. Na rozdiel od predošlej normy, kde boli patenty samostatným typom dokumentov, v tejto norme sú patenty ponímané ako nejaká analytická jednotka a jej spracovanie nie je v súlade s princípmi popisu medzinárodných a národných registračných databáz patentových dokumentov. Ani normy nie sú uspokojivo formulované v tejto norme, hoci je to dokument, ktorý je často citovaný. Korporatívne záhlavie v prípade noriem nie je vhodné uvádzať z dôvodov citovania a radenia do

abecednej zostavy. Spracovanie týchto dvoch typov informačných zdrojov by bolo potrebné zásadne upraviť a dopracovať.

Príloha A obsahuje informácie o metódach citovania. Je to veľmi prekvapujúce, že autori zvolili v treťom vydaní lokalizáciu metód do prílohy. Spracovatelia zachovali tri základné metódy citovania, ktoré boli uvedené v predošlej norme, ale zmenili im názvy, zmenili ich poradie a revidovali aj viaceré inštrukcie týkajúce sa ich tvorby. V norme sú uvedené 3 metódy citovania:

- **Systém mena a dátumu (harvardský systém)**
- **Číselný systém**
- **Priebežné poznámky**

V **metóde systému mena a dátumu** sa meno tvorcu a rok vydania prameňa uvádzajú v texte. Ak sa meno tvorcu uvádza priamo v texte, v zátvorkách za ním nasleduje rok. Napr. Kimlička (1998). Ak sa však meno v texte nespomína, tak v zátvorke treba uviesť meno a rok v tvare priezvisko (nie verzálami), medzera a rok. Napr. (Kimlička 2001). Chýba čiarka, ktorá bola v predošlej norme. V citáciách na konkrétne časti informačného prameňa sa môže v zátvorkách za rokom uviesť údaj o umiestnení príslušnej časti t.j. číslo strany alebo rozpätie strán. Napr. Kimlička (2002, s. 103-115). Ak majú dva alebo viaceré informačné pramene rovnakého tvorcu a rok, navzájom sa, tak ako podľa predošlej normy, odlišujú malými písmenami, ktoré nasledujú za rokom vnútri zátvoriek. Napr. Kimlička (2004a, s. 120). Ak sa citácie vyskytujú v dvoch prameňoch, uvádzajú sa v jednej zátvorke a medzi údajmi je bodkočiarka a medzera. Napr. (Kimlička 1998; Kovačka 1999). **Odkazy sú usporiadané v Zozname bibliografických odkazov v abecednom poradí priezvisk tvorcov, za ktorými nasleduje čiarka, rok vydania a za ním pri výskyte mena rovnakého autora a roka aj malé písmeno na odlišenie jednotlivých odkazov a citácií.** Drobné chyby sa vyskytujú aj v tejto časti, vyskytli sa chyby v uvedení názvov zdrojového dokumentu, za názvom má byť bodka a v dvoch prípadoch je uvedená čiarka.

V **metóde Číselný systém** v citácii v texte sú čísla uvedené v okrúhlych zátvorkách alebo v hranatých zátvorkách alebo ako horné indexy odkazujú na informačné pramene v poradí, v akom sa citujú prvýkrát. Následné citácie konkrétneho informačného zdroja dostanú rovnaké číslo ako prvá citácia. Ak sa citujú konkrétne časti informačného prameňa, môžu sa za číslicami uviesť čísla strán atď. **Odkazy na informačné pramene sú usporiadané v Zozname bibliografických odkazov v číselnom poradí v číslovanom zozname.** Vyskytujú sa aj v tejto metóde drobné chyby, doplnok štátu má byť za miestom vydania v hranatých zátvorkách, ktoré chýbajú. V ďalšom prípade za

názvom zdrojového dokumentu je chybné uvedenie čiarky miesto bodky.

V metóde Priebežné poznámky sú citácie spojené s popisom citovaného dokumentu poradovým číslom, ktoré je umiestnené ako horný index alebo v okrúhlych zátvorkách alebo v hranatých zátvorkách. Tieto čísla odkazujú na poznámky, v ktorých môžu byť odkazy na citácie, sú uvedené v takom číselnom poradí, ako sa vyskytujú v texte, čísluje sa priebežne v celom dokumente. Pre každý výrok alebo skupinu výrokov doložených citáciou by sa malo použiť jedno číslo poznámky. Viaceré citácie jedného informačného prameňa by mali mať uvedené samostatné čísla poznámok. Príslušná poznámka môže citovať viac ako jeden dokument. Ak sa nejaký dokument cituje viackrát, nasledujúce citácie dostávajú odlišné čísla. V poznámke, ktorá sa odvoláva na dokument citovaný v predchádzajúcej poznámke, sa buď opakuje úplná citácia (odkaz) alebo by sa malo uviesť priezvisko autora verzálami, skratka odk. a číslo predchádzajúcej poznámky prípadne aj s číslami citovaných strán a pod. Ak sú názvy alebo mená uvedené v skrátenej forme, v prvej poznámke by sa mali vysvetliť všetky skratky alebo by sa mala uviesť informácia, kde sa nachádzajú vysvetlivky. **Norma nepredpisuje pre túto metódu Zoznam bibliografických odkazov, ale pre lepšiu využiteľnosť a prehľadnosť odporúčame vytvoriť zoznam číselne radený podľa jednotlivých poznámok alebo abecedne usporiadaný zoznam. Ak zoznam nie je vytvorený, musia jednotlivé poznámky obsahovať kompletnú citáciu citovaného dokumentu, aby bolo možné citovaný dokument bez problémov identifikovať a nájsť.** Vyskytujú sa aj v tejto metóde drobné chyby, doplnok štátu má byť za miestom vydania v hranatých zátvorkách, ktoré chýbajú. V ďalšom príklade za názvom zdrojového dokumentu je chybné uvedenie čiarky miesto bodky.

Príloha B je venovaná prezentácii hlavných modelov bibliografických odkazov a ich príkladov, čo je tiež atypickým uvedením. V predošlej norme boli jednotlivé modely uvedené spoločne s príkladmi v hlavnom texte normy pred prezentáciou vlastných pravidiel. V tejto norme sú modely a príklady zaradené až do príloh, čo veľmi komplikuje používateľom ich využiteľnosť. Príloha obsahuje 5 tabuliek – model pre knihy a iné samostatne vydané monografické položky, model pre príspevky v knihe alebo podobnom dokumente, model pre celú seriálovú publikáciu alebo celé číslo seriálovej publikácie, model pre príspevky v seriálovej publikácii a model pre elektronické správy a podobné položky. Už bolo spomenuté, že chýbajú modely pre patenty a normatívne dokumenty, čo je na škodu používateľov. Prvý model zastrešuje obrovské množstvo informačných zdrojov, čo však sťažuje prácu s normou a hlavne orientáciu v nej. V tabuľkách sú jasne predstavené jednotlivé údaje, ich poradie, ktoré sa však v niektorých prípadoch zmenilo, povinnosť ich uvádzania a odkazy na text pravidiel.

Súčasťou tejto prílohy je aj časť o usporiadaní abecedných zoznamov odkazov, kde sú uvedené základné zásady radenia bibliografických odkazov v zoznamoch.

Príloha C obsahuje príklady bibliografických odkazov v 18 skupinách – tlačené knihy a podobné monografické publikácie, elektronické knihy a online monografické publikácie, príspevky v tlačенých monografických publikáciách, príspevky v monografických publikáciách v režime online, tlačené seriálové publikácie, príspevky v tlačенých seriálových publikáciách, seriálové publikácie v režime online, príspevky v seriálových publikáciách v režime online, webové sídla a príspevky vo webových sídlach, elektronické správy, počítačový softvér, filmy, videá, vysielania, grafické diela, mapy, zvukové záznamy, hudobné partitúry, patenty. Chýbajú však príklady pre normy. Žiaľ, v príkladoch existuje množstvo chýb, ktoré je potrebné opraviť. Je tu viditeľný rozdiel aj medzi tými istými príkladmi v textovej časti a v prílohách, kde je množstvo chýb v autorských, názvových a ďalších údajoch.

Záver

Tretie vydanie normy ISO 690 v integrovanej podobe bolo dlho očakávanou udalosťou, pretože sa predpokladalo, že vyrieši mnohé problémy, ktoré sa pri citovaní dokumentov vyskytujú. Žiaľ, aj v anglickej verzii existuje množstvo problémov, ktoré neboli vyriešené a autorom sa nepodarilo zredigovať a upraviť všetky chyby, ktoré vo vydanej verzii ostali.

K pozitívam novej normy patrí skutočnosť, že sa zaoberá podstatne širšou škálou typov informačných zdrojov. Práve z tohto dôvodu veľmi chýbajú normatívne dokumenty a niektoré typy tzv. sivej literatúry. Do normy bolo doplnených množstvo nových termínov, ale žiaľ chýbajú v zozname termínov a definícií. Veľmi nešťastným je jej deklarovanie, že štýl, forma a interpunkcia sú len ilustratívne a nie záväzné. Väčšina používateľov totiž najradšej používa príklady, ktoré sú k dispozícii a riadi sa nimi a nie jednotlivými pravidlami, ktoré sú k dispozícii. Z tohto dôvodu je aj diskutabilná celková štruktúra normy.

Napriek problémom, ktoré v norme existujú, ju odporúčame používať. Je potrebné urýchlene zrevidovať problematické časti a údaje slovenského vydania normy, aby nemýlili používateľov. Čo sa týka problémov v anglickej verzii a hlavne problémov týkajúcich sa patentov, noriem a tzv. sivej literatúry, ktorým v norme chýbajú jednoznačné pravidlá, bolo by dobré avizovať tieto požiadavky do centrality ISO, aby sa s nimi počítalo pri spracovaní ďalšieho vydania normy.

Zoznam bibliografických odkazov

BRATKOVÁ, Eva, 2010. Co přináší třetí vydání mezinárodní normy ISO 690: 2010. *Ikaros* [online], **14**(9) [cit. 2012- 12-12]. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/node/6358>. URN-NBN:cz-ik6358. ISSN 1212-5075.

ISO 690: 2010, *Information and documentation – Guidelines for bibliographic references and citations to information resources*.

KIMLIČKA, Štefan, 2002. *Ako citovať a vytvárať zoznamy bibliografických odkazov podľa noriem ISO 690 pre klasické aj elektronické zdroje*. Bratislava: Stimul, 2002. ISBN 80-88982-57-X.

STN ISO 690: 2012, *Informácie a dokumentácia. Návod na tvorbu bibliografických odkazov na informačné pramene a ich citovanie*.